

Аспірант кафедри міжнародної економіки

Дмитрієв Євген Євгенович

ДВНЗ «Українська академія банківської справи Національного банку України»

**Сучасний американський досвід оцінювання рівня національної
фінансової безпеки та можливість його використання у вітчизняній
практиці**

Анотація

В статті розглянуто місце та роль фінансової складової в системі національної та економічної безпеки, висвітлені існуючі підходи до трактування сутності фінансової безпеки, проаналізовано американський досвід оцінювання фінансової безпеки країни та запропоновано методичний підхід до її імплементації у вітчизняну практику.

Ключові слова: фінансова безпека, національна безпека, економічна безпека, безпекові очікування, індекс фінансової безпеки, нечітко-множинний класифікатор.

Постановка проблеми: Фінансова криза, що зародилась у 2006 році на американському іпотечному ринку, 2008 року набула світового характеру, охопивши більшість національних економік, які і по сьогодні борються з її наслідками. Фінансова криза висвітлила проблему забезпечення національної безпеки, і якщо раніше, її базисом виступала воєнна безпека, то тепер, при посиленні в світі глобалізаційних та інтеграційних процесів, підґрунтям національної безпеки є економічна та фінансова її складова. Адже, з одного боку, саме через фінансові канали американська іпотечна криза поширилась на фондові ринки і банківський сектор, викликавши згодом проблеми в реальному секторі економіки та погіршення основних макроекономічних показників у більшості країн світу, а з іншого, спостерігається тенденція переміщення міжнаціональних конфліктів та суперечностей з площини «гарячих» до економічних війн.

Забезпечення національної економічної та фінансової безпеки не можливе без формування підходів до оцінювання їх стану. Найбільш розповсюджений, на сьогодні, в українській практиці є індикативний підхід, що має велику кількість переваг, проте, не дає змогу комплексно проаналізувати і оцінити таке складне явище як національна фінансова безпека. Таким чином, на сьогодні для України є актуальною проблема дослідження і розробки альтернативних методів та підходів до оцінки національної фінансової безпеки.

Аналіз останніх публікацій. Вагомий внесок у розвиток науки про економічну та фінансову безпеку зробили такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Л. Абалкін, О. Барановський, І. Бінько, Л. Браун, І. Бланк, Б. Бузан, З. Варналій, О. Василик, О. Власюк, С. Воронцов, В. Геєць, В. Горбулін, В. Грушко, Б. Губський, М. Єрмошенко, О. Жаліло, Я. Кириченко, Х. Мауль, Х. Мальгрема, Х. Моргензана, С. Мочерний, В. Мунтіян, Г. Пастернак-Таранушенко, Ю. Пахомов, В. Свінцицький, В. Сенчагов, А. Сухоруков, Л. Тарангул, Дж. Чант та інші. Проте, більшість науковців приділяють увагу проблемі аналізу економічної та фінансової безпеки на рівні держави та бізнес-сектору обходячи увагою питання фінансової безпеки домогосподарств.

Мета статті – проаналізувати місце і роль економічної та фінансової безпеки в національній безпеці країни, розглянути досвід однієї з американських компаній у сфері оцінювання рівня національної фінансової безпеки на прикладі Індексу фінансової безпеки країни, та можливість його використання у вітчизняній практиці.

Виклад основного матеріалу: Потреба в безпеці є базовою для людини, і виникає одразу після задоволення фізіологічних потреб. Вони можуть виступати єдиним фактором, які обумовлюють поведінку, такими, що мобілізують всі сили організму, і таким чином, можна визначити організм як механізм, що прагне до безпеки [9]. Аналогічне твердження справедливе не тільки на рівні окремої особи, але і групи людей, держави та суспільства в цілому. Проблема безпечного функціонування особливо гостро стоїть перед національною економічною системою, що і було закріплено в Конституції

України, а саме 17 статтею яка стверджує, що забезпечення економічної безпеки України є найважливішою функцією держави, справою всього українського народу.

Українські вчені, серед яких О.С. Власюк, О.І. Барановський, М.М. Єрмошенко, М.І. Сухоруков та інші, сходяться в думці, що економічна безпека є основним підґрунтям всієї національної безпеки. Аналогічно з цим можемо стверджувати, що фінансова безпека є серцевиною економічної безпеки. Найповніше цю думку висвітлює М.М. Єрмошенко, який наголошує, що будь яка економічна система ґрунтується на фінансах, які є, так би мовити, кров'ю економіки [7]. Таким чином, зрозумілим стає те, що фінансова безпека є не тільки базисом для економічної безпеки, а і для національної безпеки загалом.

Поняття фінансової безпеки ввійшло в науковий обіг порівняно недавно. Проте, можемо спостерігати існування двох підходів до визначення сутності даного поняття. Умовно ці два підходи можна назвати вітчизняним та закордонним. Так вітчизняні автори, в переважній більшості, пов'язують фінансову безпеку, перш за все, з безпекою національної фінансової системи, фінансовою безпекою держави та бізнес-сектору результатом забезпечення яких виступає фінансова безпека домогосподарства та особистості.

Закордонні автори [1, 3, 4] розглядають фінансову безпеку, як достатню кількість коштів у громадян та домогосподарств, що дає змогу їм максимально задовольняти свої потреби. Саме через це забезпечується стабільне функціонування фінансової системи країни.

Таким чином, по відношенню до особистості та домогосподарства, умовно, ми можемо назвати вітчизняну парадигму визначення фінансової безпеки – низхідною, а закордонну, перш за все американську, - висхідною.

Такі відмінності в парадигмах не є випадковими – це лише прояв ментальних відмінностей у формуванні нації, та в розумінні самої природи безпеки. Це питання висвітлює А. Страхов, який наводить історичний аналіз відмінностей в розумінні сутності безпеки в християнській культурі, яка

сформувала як Сполучені Штати так і слов'янський світ. На його думку, протестантська культура спираючись на цінності ринкового індивідуалізму, вирішує задачі забезпечення безпеки переважно методами індивідуальної економічної захищеності, на відміну від православної культури в якій соборність є сутністю безпеки особистості, що реалізується тільки в єдності із суспільством [10, с. 8].

Саме відмінностями парадигм можна пояснити факт, що серед майже сорока показників які характеризують фінансову безпеку України, запропонованих в Методиці розрахунку рівня економічної безпеки, фінансовій безпеці сектору домогосподарств не відведено жодного індикатору. Отже, доцільним є вивчення і запозичення закордонного досвіду для удосконалення аналізу стану фінансової безпеки України.

Одним з можливих підходів до дослідження фінансової безпеки є підхід розроблений в США, що базується на побудові та аналізі індексу фінансової безпеки (Country Financial Security Index, далі ІФБ). Цей індекс характеризує стан фінансової безпеки домогосподарств і являє собою показник який відображає відчуття американськими домогосподарствами своєї фінансової безпеки. Започаткований у лютому 2007 р., індекс забезпечує точне фіксування стану фінансової безпеки американських домогосподарств в масштабі всієї національної економіки та в розрізі окремих регіональних ринків, виступаючи індикатором національної фінансової безпеки.

Індекс відображає стан фінансової безпеки національних домогосподарств за шкалою від 0 до 100, де позначка «100» показує найвищий рівень фінансової безпеки.

Процес розрахунку зазначеного вище показника здійснюється на основі результатів національного телефонного анкетування трьох тисяч американців, унаслідок чого можна дізнатися, наскільки фінансово безпечно почувають себе американські домогосподарства в залежності від стадії їхнього життєвого циклу. Анкета побудована таким чином, що охоплює питання, які стосуються

як задоволення короткострокових потреб, так і захищеності доходів для планування на майбутнє [2].

При побудові індексу учасникам дослідження ставиться ціла низка питань, які ми можемо розподілити на 2 блоки. Перша частина охоплює питання, що стосуються загальних відомостей про респондента, склад його сім'ї (це такі питання як вік, стать, расова приналежність, склад сім'ї, розмір доходу, наявність консультанта з фінансових питань) і другої частини, що вже безпосередньо стосується питань фінансової безпеки. В другій частині респонденту ставляться наступні питання:

- За останні два місяці чи була можливість для заощадження чи інвестування?
- При виході на пенсію чи буде достатньо грошей для найбільш повного задоволення потреб?
- Коли прийде час дати дитині освіту, чи будете ви мати достатню кількість коштів для цього?
- Якщо сьогодні Ви помрете чи станете інвалідом, Ви впевнені що Ваша сім'я зможе жити комфортно та задовольняти свої потреби?
- Ви впевнені що Ваша страховка покриє збитки у разі непоправного псування Вашого майна?
- Чи впевнені Ви що зможете погасити всі свої зобов'язання по кредитах по мірі настання строку їх сплати?

Автори індексу зазначають, що перелік питань не є раз та назавжди зафіксованим набором, він може змінюватися в залежності від тих процесів, що відбуваються в економіці країни.

Для побудови остаточного рейтингу результати, отримані в ході дослідження, використовуються з урахуванням того, що фінансові рішення, які приймаються домогосподарствами, корелюються зі стадією їх життєвого циклу. По даним авторів статистична похибка для вибірки складає близько +/-3% з рівнем довіри 95.

У квітні 2011 р. індекс фінансової безпеки у США склав 64,7; динаміка його зміни приведена на рис. 1. Як бачимо, за час дослідження можемо виділити 3 часові періоди для більш повного аналізу.

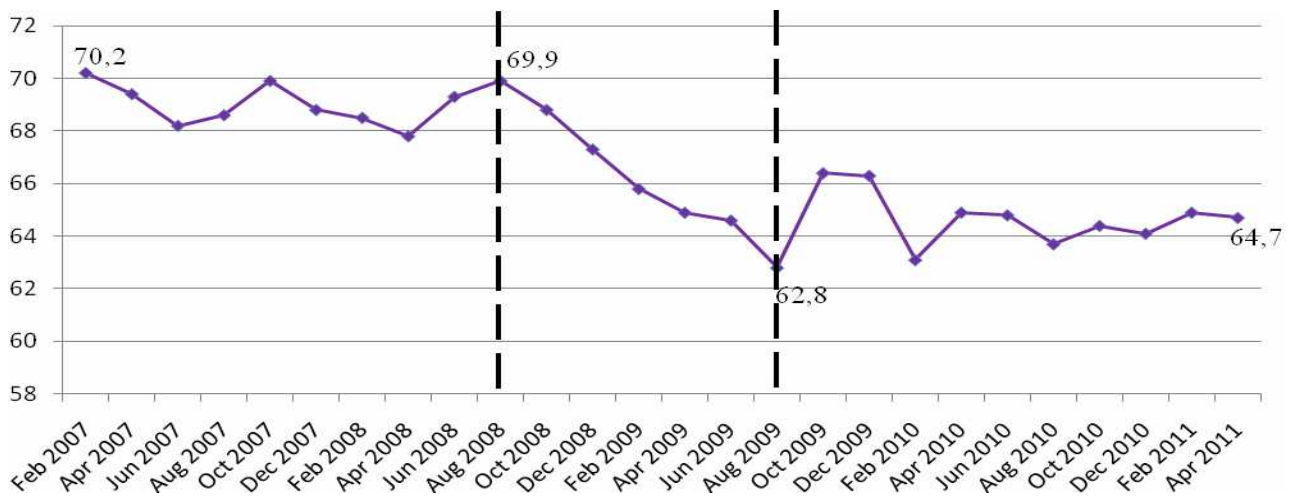

Рисунок 1 – Динаміка зміни ІФБ за 2007 – 2011 рр.

Перший період: з лютого 2007 (початковий період побудови індексу) по серпень 2008 рр.. Період, характеризується коливаннями значення індексу і його негативною динамікою. На початок і кінець періоду значення індексу склали відповідно 70,2 та 69,9. На нашу думку такі зміни були викликані розгортанням іпотечної кризи в США, втратою американськими власниками житла коштів на суму понад 5 трильйонів доларів [6], що не могло не позначитись на відчутті власної безпеки американськими домогосподарствами;

Другий період: серпень 2008 – серпень 2009 рр. – характеризується падінням індексу фінансової безпеки з 69,9 до 62,8 пунктів, така динаміка пояснюється проявами світової фінансової кризи – зменшенням доходів (за період особисті доходи зменшились на 314,3 млрд. дол.), ростом безробіття з 6,1% до 9,4% відповідно на початок і кінець періоду (кількість щотижневих звернень з приводу отримання допомоги за безробіттям на початок періоду становила 457 тис. осіб, то на кінець 574 тис., а в березні 2009 року досягло максимального значення - 674 тис.) [8]. Ситуація ускладнювалась високими цінами на нафту, яка саме в період, що досліджувався, досягла свого історичного максимуму за барель – 147,27 дол., та агфляцією.

Третій період – з серпня 2009 по квітень 2011 року. Період, що розглядається, відзначався ростом Індексу, проте цей ріст не був постійним і характеризувався відкатами, при яких значення Індексу зменшувалось, проте амплітуда таких коливань в останні місяці була не суттєвою.

Таким чином, можемо стверджувати, що фінансова безпека американських домогосподарств за період з 2007 по 2011 рік зменшилась, проте в кінці 2010 початку 2011 року простежуються позитивні тенденції щодо стабілізації та, навіть, росту даного показника.

Щодо позитивних та негативних сторін даної моделі, то до негативних, на нашу думку, можемо віднести ототожнення фінансової безпеки країни з фінансовою безпекою окремого сектора економіки – домогосподарств. Адже, національна фінансова безпека – це багатокомпонентне явище, що містить безпеку домогосподарств, бізнес-сфери й держави та їх взаємодію. Іншим недоліком моделі є проблема інтерпретації отриманих результатів, тобто відсутність діапазонів значень для визначення стану фінансової безпеки за отриманими числовими результатами.

Основною перевагою даного методу, з нашої точки зору, є те, що він показує не стільки стан фінансової безпеки домогосподарств на момент проведення дослідження, а більшою мірою, відображає їх очікування щодо цього стану, тобто, фактично, будується прогноз *ex ante*. Відомо, що економічні очікування людей здійснюють значний вплив на розвиток реального та фінансового секторів економіки, тому їх аналіз необхідний для прийняття ефективних рішень на національному рівні.

Щодо можливості використання даної моделі в межах української економіки, то воно можливе, але при пристосуванні моделі до вітчизняних реалій. З цією метою нами була розроблена концептуальна модель побудови індексу фінансової безпеки стосовно нашої країни, що включає наступні відмінності порівняно з оригінальною методикою:

1) Розмір вибірки – 2500 осіб з довірчим інтервалом в 99,7%, похибкою вибірки +/- 3%. Така вибірка пояснюється тим, що генеральна сукупність складає понад 100 000 осіб (все населення України) [5].

2) Питання, що задаються респондентам, також повинні дещо змінитись, що пояснюється українськими реаліями, такими як відсутність расової різноманітності на теренах України, нерозвиненістю інституту фінансових консультантів, ринку страхування та кредитування, а також психологічними особливостями українців, а головним чином повинні враховувати економічну та соціальну нестабільність. Отже, можна сформулювати наступні питання для аналізу фінансової безпеки українських домогосподарств. До блоку загальної інформації про респондента відносяться питання про стать, вік, сімейний стан, наявність дітей, рівень освіти, та оцінку респондентом достатності свого наявного доходу. До другого блоку спеціальних питань можна віднести наступні:

- Чи була у Вас можливість для заощадження за останні два місяці?
- Ви надаєте перевагу заощадженню у вітчизняній чи іноземній валюті?
- Чи дозволить ваша майбутня пенсія забезпечити мінімально-прийнятний рівень споживання?
- Чи довірили б Ви свої заощадження національній банківській системі на термін більше року?
- Коли прийде час дати дитині освіту, чи будете ви мати достатню кількість коштів для цього?
- Інфляційні процеси, що відбуваються в економіці України, чи матимуть негативний вплив на рівень Ваших доходів, як тепер так і в майбутньому?
- Якщо сьогодні Ви помрете чи станете інвалідом, Ви впевнені що Ваша сім'я зможе задовольняти хоча б на мінімальному рівні свої потреби?
- У разі настання збитків Вашому майну чи зможете Ви здійснити витрати на його ремонт та відновлення?
- Чи впевнені Ви, що Ваш фінансовий стан не погіршиться і ви зможете розрахуватись зі всіма своїми зобов'язаннями?

Крім того, ми пропонуємо ввести класифікатор рівня фінансової безпеки на основі теорії нечітких множин. Оскільки, поняття безпеки більшою мірою є якісним аніж кількісним, то використання теорії нечітких множин та лінгвістичних змінних є доречними.

Для класифікації індексу фінансової безпеки ми пропонуємо ввести лінгвістичну змінну G «Стан фінансової безпеки країни» і має 5 значень: стан небезпеки, недостатній рівень безпеки, прийнятний рівень безпеки, достатній рівень безпеки, стан максимальної безпеки. Ми використовуємо трапецієвидні функції приналежності, оскільки для економічних показників характерне не конкретне числове значення, що характеризує той, чи інший стан безпеки, а інтервал значень, графічно нечітка змінна наведена на рис. 2.

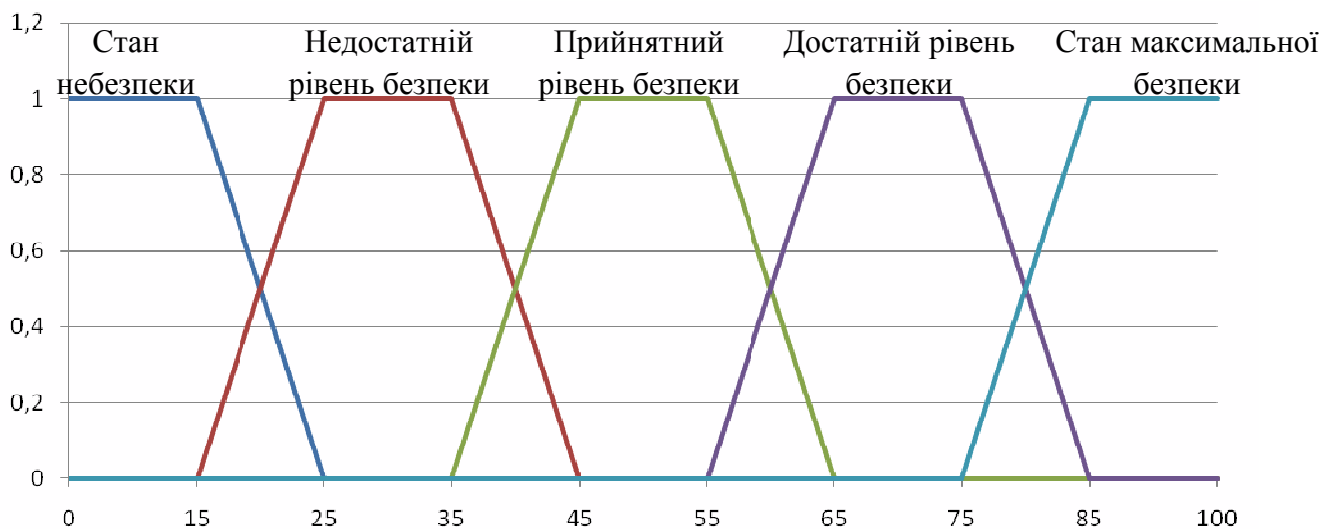

Рисунок 2 – Графічне зображення лінгвістичної змінної «рівень безпеки»

Ґрунтуючись на даному підході, було побудовано класифікатор поточного значення індексу фінансової безпеки як критерій розбиття цієї множини на нечіткі підмножини. Класифікатор є стандартним п'ятирівневим класифікатором на 0-1-носії. Оскільки всі стани фінансової безпеки є однаково імовірними, то ми не маємо підстав збільшити або зменшити якусь з підмножин, і скористаємось стандартним класифікатором. Вузловими точками в якому є числа $I_{fs} = \{10, 30, 50, 70, 90\}$. Класифікація наведена в таблиці 1.

Нечітко множинна класифікація

Інтервал значень Індексу фінансової безпеки I_{fs}	Класифікація рівня параметра	Ступінь оціночної впевненості (функція приналежності)
$0 \leq I_{fs} \leq 15$	Стан небезпеки	1
$15 < I_{fs} < 25$	Стан небезпеки	$\mu_5 = (15 - I_{fs}) \div 10$
	Недостатній рівень безпеки	$1 - \mu_5 = \mu_4$
$25 \leq I_{fs} \leq 35$	Недостатній рівень безпеки	1
$35 < I_{fs} < 45$	Недостатній рівень безпеки	$\mu_4 = (45 - I_{fs}) \div 10$
	Прийнятний рівень безпеки	$1 - \mu_4 = \mu_3$
$45 \leq I_{fs} \leq 55$	Прийнятний рівень безпеки	1
$55 < I_{fs} < 65$	Прийнятний рівень безпеки	$\mu_3 = (65 - I_{fs}) \div 10$
	Достатній рівень безпеки	$1 - \mu_3 = \mu_2$
$65 \leq I_{fs} \leq 75$	Достатній рівень безпеки	1
$75 < I_{fs} < 85$	Достатній рівень безпеки	$\mu_2 = (85 - I_{fs}) \div 10$
	Стан максимальної безпеки	$1 - \mu_2 = \mu_1$
$85 \leq I_{fs} \leq 100$	Стан максимальної безпеки	1

Використовуючи наведений класифікатор проведемо аналіз існуючих емпіричних даних для американських домогосподарств на початок і кінець 2010 року і за 2011 рік, а також максимальне та мінімальне значення за період що розглядається. Максимальне значення за час спостережень було зафіксовано на початку дослідження у лютому 2007 року – 70,2, а мінімальне – 62,8 у серпні 2009, отже перший показник зі ступенем приналежності 1 відноситься до достатнього рівня безпеки, а другий показник зі ступенем приналежності 0,22 відноситься до прийнятного рівня безпеки, і зі ступенем приналежності 0,78 до достатнього рівня. Індекс фінансової безпеки у лютому 2010 року складав 63,1, що згідно з розробленим класифікатором відноситься зі ступенем приналежності 0,19 до прийнятного рівня безпеки і зі ступенем приналежності 0,81 до достатнього рівня безпеки. У грудні 2010 року даний показник складав 64,1, ступінь його приналежності до прийнятного рівня безпеки склав 0,09, а до достатнього – 0,91. В лютому 2011 року значення Індексу склало 64,9, ступінь приналежності до прийнятного та достатнього рівня безпеки складав відповідно 0,01 та 0,99, а в квітні при значенні індексу 64,7 – 0,03 та 0,97.

Висновки: Реалії сьогодення ставлять перед національними економіками численні виклики та загрози, одним з найсуттєвіших з яких є забезпечення безпечного функціонування економічної та фінансової системи країни. Фінансова безпека, являючись базисом національної безпеки, потребує постійного моніторингу її стану. Проведений аналіз показав, що на сьогодні у вітчизняній науці домінуючим є підхід, котрий розглядає фінансову безпеку на рівні держави, галузі чи підприємства, ігноруючи при цьому фінансову безпеку особистості та домогосподарства. Однак, саме громадяни є носіями безпекових очікувань, тобто очікувань, пов'язаних з відчуттям рівня безпеки, які через дії економічних суб'єктів впливають як на фінансовий, так і на реальний сектори економіки. Прагнення максимізувати власну фінансову безпеку може виступати фактором, що нівелює, або підсилює державну політику. А отже дослідження таких очікувань залишається актуальним і потребує подальших науково-методологічних розробок.

Список літератури

1. Bouris Mark Yellow Brick Road to Your Financial Security / Mark Bouris. – Allen & Unwin, 2008. – 256p.;
2. Country Financial Security Index: overview: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.countryfinancialsecurityindex.com/overview.php>
3. Financial security: your personal guide to success Monitor Money Corporation - Wrightbooks, 1990. – 118 p.
4. Lewis D. Solomon Financial security & personal wealth / Solomon Lewis D - Transaction Publishers, 2005. - 249 p.;
5. Taro Y. Elementary Sampling Theory / Y. Taro – Englewood Cliffs, NJ.: Prentice-Hall, 1967. – 399 p.
6. Байер А. Последний пузырь: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vedomosti.ru/newspaper/article/170106/>
7. Єрмошенко, М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення / М.М. Єрмошенко. – К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2001. – 309 с.

8. Макроекономічні показники США: [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://quote.rbc.ru/macro/country/24.shtml>
9. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу – 3-е изд. Пер. с англ. – СПб.: Питер, 2008. – 352 с.
10. Экономическая безопасность России: общий курс: учебник / Под ред. В.К. Сенчагова. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2010. – 815 с.

Дмитрієв, Є.Є. Сучасний американський досвід оцінювання рівня національної фінансової безпеки та можливість його використання у вітчизняній практиці [Електронний ресурс] / Є.Є. Дмитрієв // Проблеми системного підходу в економіці: електронне наукове фахове видання. - Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2011_2/Dmitriev_211.htm